

Om Mellemoligocænets Udbredelse i Jylland.

Af
J. P. J. RAVN.

VED Opdagelsen af ny forsteningsførende Lokalteter i Jylland øges stadig vort Kendskab til Tertiærformationens forskellige Underetagers Udbredelse i denne Landsdel, saa at man — selv om endnu meget staar tilbage — dog efterhaanden kan begynde at danne sig et Skøn over Udbredelsesforholdene. Dette gælder i særlig Grad Mellemoligocænet, hvis Udbredelse i Jylland derfor ganske kort skal omtales i det følgende; dog nævnes her kun de forsteningsførende Lokalteter, da en Aldersbestemmelse udelukkende paa Grundlag af Stenarternes Beskaffenhed næsten altid vil være mere eller mindre usikker.

I mit i 1907 offentliggjorte Arbejde »Molluskfaunaen i Jyllands Tertiærfløjninger«¹⁾ har jeg omtalt følgende Lokalteter med Mellemoligocæn:

- Jernbanegennemskæringen ved Aarhus.

Jelshøj sydfor Aarhus (Lokalitet 15 paa omstaaende Kortskitse).

Odder (Lok. 16).

Branden i Nordsalling (Lok. 1).

Skive; Teglværket vestfor Byen (Lok. 3)²⁾.

Resen Teglværk nordfor Skive (Lok. 2).

¹⁾ Kgl. Danske Vidensk. Selsk. Skrifter, 7. R., naturv. og matemat. Afd., III. Kbhvn. 1907. — Man vil her finde den ældre Litteratur angivet.

²⁾ For nogle Aar siden har man ved et nyt Teglværk sydfor Byen aabnet en Grav i Ler af samme Beskaffenhed som ved det gamle Teglværk. Hidtil kendes af Forsteninger fra denne ny Lokalitet desværre kun nogle ubestemmelige Hvalhvirvler.

Lundhede Teglværk vestfor Skive (Lok. 4).
Ulstrup (Lok. 12).
Langaa (Lok. 13).
Lambjerg i Thy.

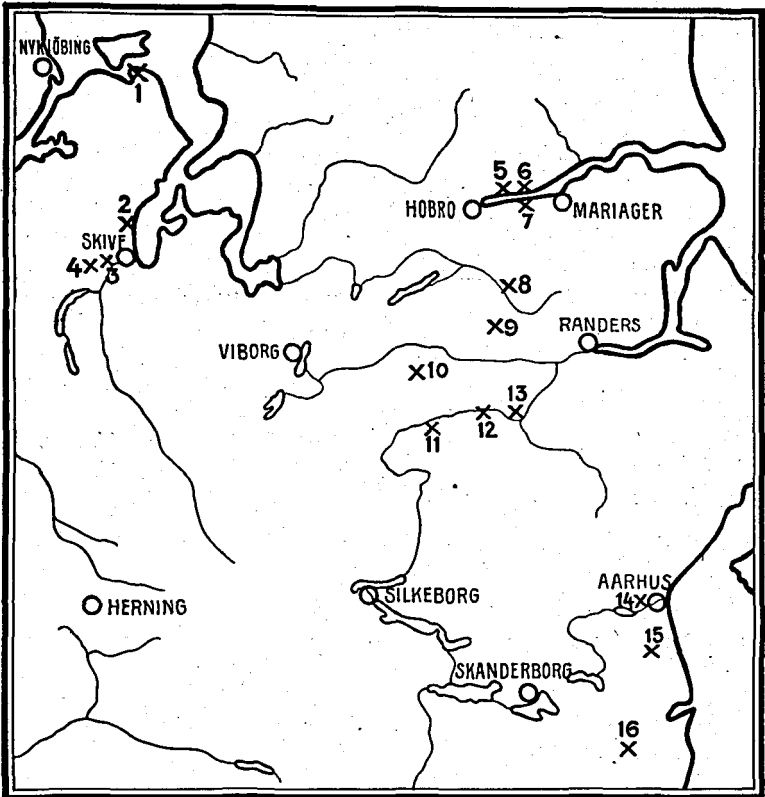

Fig. 1. Mellemoligocænets Udbredelse i Jylland.

Lille Skovsgaard paa Nordsiden af Mariager Fjord (Lok. 5).

Gl. Skovbo østfor foregaaende (Lok. 6).

Cilleborg, Sydsiden af Mariager Fjord (Lok. 7).

For de 4 sidst nævnte Lokaliteters Vedkommende kunde Mellemoligocænets Forekomst dog ikke angives

med fuldkommen Sikkerhed, fordi man herfra kun kendte ganske faa Forsteninger. Til de 3 sidste Lokaliteter skal vi senere vende tilbage.

Et Par Aar senere kunde jeg meddele Opdagelsen af et Par ny Findesteder for Mellemoligocæn, nemlig Hesselbjerg Teglværk (Lok. 11) Ø. S. Ø. for Bjerringbro og Aaby Mark vestfor Aarhus (Lok. 14)¹⁾. Paa den først nævnte Lokalitet var kun fundet et Brudstykke af en af de for Mellemoligocænet mest karakteristiske Arter, *Leda Deshayesiana*²⁾, medens Faunaen paa den anden Lokalitet var ret righoldig.

I de sidste Aar har man opdaget Mellemoligocæn paa endnu et Par Lokaliteter. Statsgeolog V. MILTHERS havde meddelt mig, at der ved Sønderbæk Teglværk (Lok. 9), ca. 12. km. vestfor Randers, anvendtes tertiært Ler af lignende Beskaffenhed som Leret ved Ulstrup, og har senere offentliggjort en Meddelelse om denne ny Lokalitet³⁾. Ved et Besøg i Sommeren 1913 fandt jeg denne lagttagelse bekræftet; af Forsteninger saa jeg desværre kun sønderbrudte Eksemplarer af en *Nucula*, men ikke destomindre kan der næppe være Tvivl om, at man her har med en mellemoligocæn Aflejring at gøre; thi dels stemmer Leret som sagt overens med det mellemoligocæne Ler ved Ulstrup, og dels er netop søndrede *Nucula*-Skaller de almindeligste Forsteninger i Mellemoligocænet omkring Skive.

En anden ny Lokalitet er Lergraven ved Faarup Teglværk (Lok. 8) umiddelbart østfor Jernbanestationen. Denne Lergrav besøgte jeg allerede i Sommeren 1907, men Forholdene var da meget uheldige, og jeg

¹⁾ J. P. J. RAVN, 1909: Om nogle ny Findesteder for Tertiærforsteninger i Jylland. — Medd. fra Dansk geol. Foren. Bd. 3, S. 331—36.

²⁾ Senere er hertil kommen endnu et Par Former. Se V. MILTHERS og TH. CLAUDI WESTH, 1913: Viborg Egnens Mergelag, deres geologiske Omgivelser og deres Udnyttelse. — »Danmarks geol. Undersøg.», Aarvog Nr. 1. S. 36.

³⁾ V. MILTHERS etc.: l. c. S. 36.

fandt ikke Spor af Forsteninger, saa at Lerets Alder forblev mig ukendt. Nogle Aar senere besøgte Statsgeolog V. MILTHERS Stedet og hjembragte herfra et Eksemplar af en *Cyprina*, som stemmer overens med de Eksemplarer, som jeg har beskrevet fra Lokaliteterne ved Mariager Fjord under Betegnelsen *Cyprina rotundata* A. BRAUN?. Under min Rejse i Jylland i Sommeren 1913 aflagde jeg derfor atter et Besøg paa Stedet. Der fandtes da nederst i Graven graat (noget grønligt), sandet Ler og derover sort Ler. I det først nævnte Ler fandt jeg nu talrige Brudstykker af Forsteninger, deriblandt *Nucula* sp., *Dentalium* sp., *Aporrhais speciosa* (i stor Mængde) samt *Cassis Rondeleti*. Senere paa Aaret blev der til Mineralogisk Museum indsendt en Del Forsteninger, der var samlede af Arbejderne. Over disse Forsteninger har jeg allerede givet en foreløbig For-tegnelse¹⁾.

Nu efter en mere indgaaende Undersøgelse bliver Listen følgende:

- Pecten Soellingensis*. v. KOEN. (en Del Brudstykker).
- Ostrea* sp. (en Del Brudst., maaske af samme Ekspl.).
- Nucula* sp. (flere Brudst.).
- Cyprina rotundata* A. BRAUN (2 hele Ekspl. og talrige Brudst.).
- Dentalium* sp. (talrige Brudst.).
- Aporrhais speciosa* v. SCHLOTH sp. (meget talrige Ekspl.).
- Cassidaria nodosa* SOL. (1 Brudst.).
- Cassis Rondeleti* BAST. (talrige Brudst.).
- Tritonium flandricum* de KON. sp. (3 Ekspl.).
- Murex Deshayesi* NYST (2 Ekspl.).
- Pleurotoma Selysi* de KON. (17 Ekspl.).
- » *Konincki* NYST (1 Ekspl.).
- » *Duchasteli* NYST (4 Ekspl.).
- » sp. (1. Ekspl.).
- » (*Surcula*) *regularis* de KON. (9 Ekspl.).
- » (*Pseudotoma*) *intorta* BROC. sp. (1 Ekspl.).

¹⁾ V. MILTHERS etc.: l. c. S. 36.

Selv om ingen af de her anførte Arter udelukkende er knyttet til Mellemoligocænet, maa det dog anses for sikkert, at vi her har med en mellemoligocæn Fauna at gøre, bl. a. fordi *Pleurotoma*-Arterne optræder i Former, der er karakteristiske for Mellemoligocænet.

Fundet af den omtalte *Cyprina*-Art sammen med sikre mellemoligocæne Forsteninger er af Betydning, fordi man nu med Vished kan henføre til Mellemoligocænet de Aflejninger af graat Ler, som længe har været kendte fra de ovenfor omtalte Lokalteter paa begge Sider af Mariager Fjord; herfra kendes nemlig den samme *Cyprina*, og det er hidtil den eneste Forstening, der er fundet i disse Aflejninger. Der er i den senere Tid indsamlet en Del Eksemplarer af denne Art, navnlig i en ny Lergrav, som Cementfabriken »Dania« for nogle Aar siden aabnede ved Kathbjerg Odde, ca. 1 km. østfor Cilleborg; ogsaa her findes ligesom ved Cilleborg mørkt, øvreoligocænt Ler over Mellemoligocænet¹⁾. Alle de fundne Eksemplarer er tveskallede, men desværre mere eller mindre deformede. Der kan dog næppe længere være Tvivl om, at de maa henføres til den stærkt variable *Cyprina rotundata* A. BRAUN. Arten er i Jylland nu funden paa følgende Lokalteter: Aarhus, Faarup, Cilleborg, Kathbjerg Odde, Lille Skovsgaard, Røkkendal (østfor foregaaende Lokaltet) og Gl. Skovbo. Endvidere henligger der fra ældre Tid i Mineralogisk Museums Samlinger et enkelt Eksempel fra Le (Lok. 10), omtrent midtvejs mellem Viborg og Langaa; det angives at være fundet i en Mergelgrav i c. 13 m.s Dybde.

Naar bortses fra Lambjerg, samler de mellemoligocæne Lokalteter sig — som det vil ses af foranstaa-

¹⁾ Ca. 1½ km længere mod Øst træffer man allerede Kridttidsaflejninger. Under mit Besøg i denne Egn 1913 fandt jeg nemlig i Engen østfor Gaarden Frederikseje (Dampbaadens Anløbsplads »Voldstedlund«) en lille Grav i Blegekridt. Saavidt mig bekendt er Kridtformationen ikke tidligere truffet saa langt mod Vest ved Mariager Fjord.

ende Kortskitse (Fig. 1.) — nogenlunde i 3 Grupper: 1) Nordsalling og Egnen omkring Skive, 2) Egnen fra Bjerringbro og Langaa op til Nordsiden af Mariager Fjord samt 3) Egnen fra Aarhus sydpaa ned mod Horsens Fjord. Der er imidlertid sikkert ikke nogen Grund til ikke at antage, at vi her har med oprindelig sammenhængende Dannelser at gøre. At vi ikke kender Mellemoligocænet i Viborg-Egnen og i Egnen mellem Langaa og Aarhus, skyldes nemlig sikkert den Omstændighed, at denne Underetage i disse Egne dækkes af forholdsvis mægtige Aflejringer af yngre Tertiær samt Kvartær.
